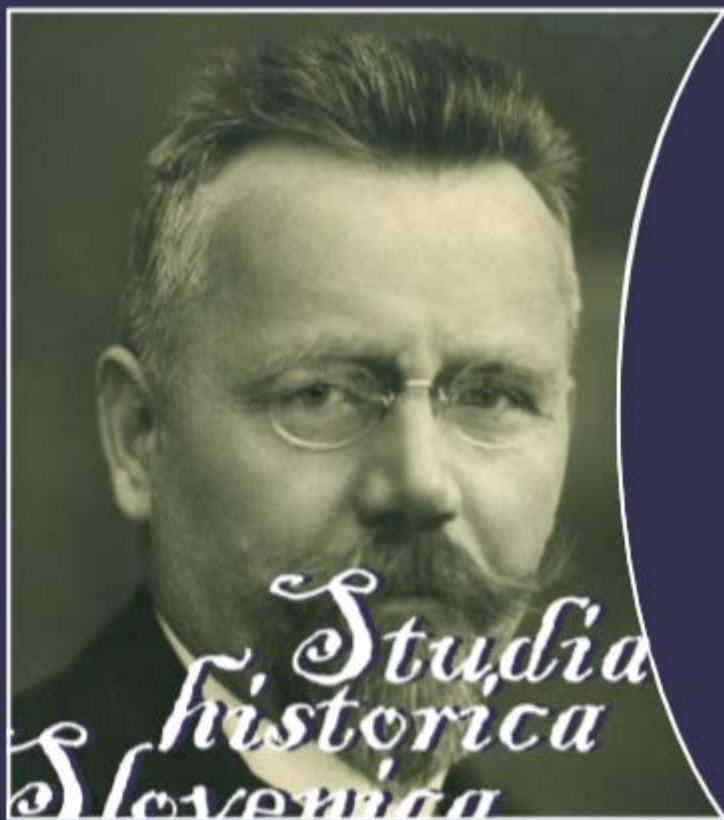

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

2018

1

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Studia Historica Slovenica

Časopis za humanistične in družboslovne študije
Humanities and Social Studies Review

letnik 18 (2018), št. 1

ZGODOVINSKO DRUŠTVO
DR. FRANCA KOVAČIČA
V MARIBORU

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU

MARIBOR 2018

Izdajatelj / Published by

ZGODOVINSKO DRUŠTVO DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/
HISTORICAL SOCIETY OF DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

<http://www.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

ZRI DR. FRANCA KOVAČIČA V MARIBORU/

ZRI DR. FRANCO KOVAČIČ IN MARIBOR

Uredniški odbor / Editorial Board

dr. Ivo Banac (ZDA / USA), dr. Rajko Bratuž, dr. Neven Budak (Hrvaška / Croatia),
dr. Jožica Čeh Steger, dr. Darko Darovec, dr. Darko Friš, dr. Stane Granda, dr. Andrej Hozjan,
dr. Tomaž Kladnik, dr. Mateja Matjašič Friš, dr. Aleš Maver, dr. Jože Mlinarič, dr. Jurij Perovšek,
dr. Jože Pirjevec (Italija / Italy), dr. Dragan Potočnik, dr. Andrej Rahten, dr. Tone Ravnikar,
dr. Imre Szilágyi (Madžarska / Hungary), dr. Peter Štih, dr. Polonca Vidmar,
dr. Marija Wakounig (Avstrija / Austria), dr. Zinka Zorko

Odgovorni urednik / Responsible Editor

dr. Darko Friš

Zgodovinsko društvo dr. Franca Kovačiča
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenija
e-pošta / e-mail: darko.fris@um.si

Glavni urednik / Chief Editor

dr. Mateja Matjašič Friš

Članki so recenzirani. Za znanstveno vsebino prispevkov so odgovorni avtorji.

Ponatis člankov je mogoč samo z dovoljenjem uredništva in navedbo vira.

The articles have been reviewed. The authors are solely responsible for the content of their articles.

No part of this publication may be reproduced without the publisher's prior consent and a full mention of the source.

Žiro račun / *Bank Account:*

Nova KBM d.d.
SI 56041730001421147

Prevajanje / *Translation:*

David Hazemali, Uroš Turnšek

Lektoriranje / *Language-editing*

Ana Šela, Nastja Stropnik Navršnik,
Natalija Posavec, Nastja Spasković

Oblikovanje naslovnice / *Cover Design:*

Knjižni studio d.o.o.

Oblikovanje in računalniški prelom /

Design and Computer Typesetting:

Knjižni studio d.o.o.

Tisk / *Printed by:*

Itagraf d.o.o.

<http://shs.zgodovinsko-drustvo-kovacic.si>

Izvillečke prispevkov v tem časopisu objavljata 'Historical – Abstracts' in
'America: History and Life'.

Časopis je uvrščen v 'Ulrich's Periodicals Directory', evropsko humanistično bazo ERIH in
mednarodno bibliografsko bazo Scopus (h, d).

*Abstracts of this review are included in 'Historical – Abstracts' and
'America: History and Life'.*

*This review is included in 'Ulrich's Periodicals Directory', european humanistic database
ERIH and international database Scopus (h, d).*

Studia historica Slovenica, Časopis za humanistične in družboslovne študije,
je vpisan v razvid medijev, ki ga vodi Ministrstvo za kulturo RS, pod zaporedno številko 487.
Izdajo časopisa sta omogočili Agencija za raziskovalno dejavnost RS in Mestna občina Maribor.
Co-financed by the Slovenian Research Agency and City of Maribor.

Studia
Historica
Slovenica

S *tudia* **H** *istorica* **S** *lovenica*

Kazalo / Contents

Jubilej / Anniversary

- BOŽO REPE: Ob življenjskem jubileju zaslužnega profesorja
dr. Dušana Nečaka 11

Članki in razprave / Papers and Essays

- ANDREJ KIRBIŠ: Regionalne razlike v kulturni participaciji mladih
v Sloveniji: severovzhodna Slovenija v primerjalni perspektivi 23
*Regional Differences in Cultural Participation of Slovenian Youth:
Northeastern Slovenia in Comparative Perspective*
- MIRAN LAVRIČ in DARKO FRIŠ: Institucionalna in zasebna
religioznost v severovzhodni Sloveniji. Primerjalna
analiza slovenskih regij po letu 1969 41
*Institutional and Private Religiosity in Northeastern Slovenia.
Comparative analysis of Slovenian Regions since 1969*
- ANDREJ KIRBIŠ: Levels and Determinants of Youth Political
Participation: Regional Inequalities and Northeastern Slovenia 61
*Ravni in dejavniki politične participacije mladib: regionalne
neenakosti in severovzhodna Slovenija*
- ŽIGA OMAN in DARKO DAROVEC: *In landt hochverbotten* –
sovražnosti med plemstvom v 17. stoletju na Štajerskem,
Kranjskem ter v Istri
ali o reševanju sporov med običajem
maščevanja in novoveškimi kazenskimi pravom 83
*In landt hochverbotten – Enmities among Nobility in
Seventeenth-Century Styria, Carniola and Istria or on
Conflict Resolution between the Custom of Vengeance and
Early Modern Criminal Law*

S H S

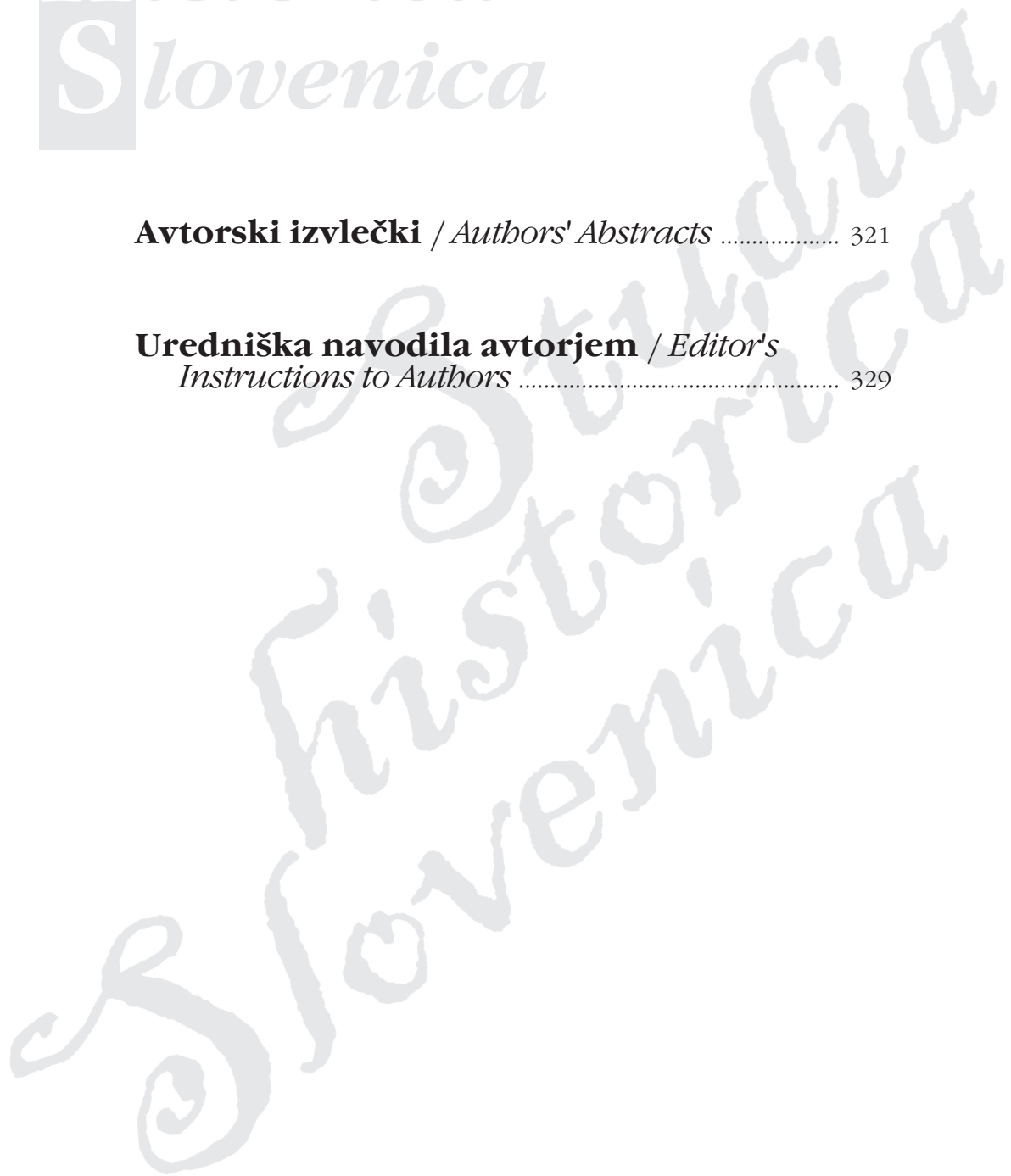
Studia Historica Slovenica

- ANDREJ RAHTEN: **Avstro-ogrška diplomacija in vstop ZDA v vojno**..... 121
Austro-Hungarian Diplomacy and US Entry into the War
- TIN MUDRAŽIJA: **Boj med Ilirijo in Primorjem za prevlado v slovenskem nogometu in nastanek reprezentančnega ljubljanskega nogometnega moštva z imenom SK Ljubljana** 141
The Rivalry Between SK Ilirija and AŠK Primorje for the Dominance in Slovenian Football and the Formation of the Representative Football Team of Ljubljana Named SK Ljubljana
- ANDREJ RAHTEN: **Radić na štajerski fronti. Hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS** 171
Radić on the Styrian front. Croatian-Slovenian political relations in the Maribor electoral district in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes
- DARKO FRIŠ: **Maribor po prevratu in vladni komisar dr. Josip Leskovar** 191
Maribor after the Uprising, and Government Commissioner Dr. Josip Leskovec
- GORAZD BAJC: **Makro in mikro posledice anšlusa: ko je postala severovzhodna Slovenija za Britance res prvič geopolitično pomembna**.....217
Macro and Micro Consequences of the Anschluss: When North-eastern Slovenia Became for the First Time Geopolitically Significant for the British
- MIRO HRIBERNIK: **Die Schlacht um Vukovar im Jahr 1991**..... 251
Bitka za Vukovar leta 1991
- MARTIN BELE: **Nekateri vidiki razvoja Ljubljane med marčno revolucijo in prvo svetovno vojno**..... 277
Some Aspects of the Development of Ljubljana between the March Revolution and the First World War
- GREGOR PIVEC, EVA LINA FRIŠ in MATEJA MATJAŠIČ FRIŠ: **Maribor Doctor Filip Terč and his "Bee Therapy"**299
Mariborski zdravnik dr. Filip Terč in njegova "čebelja terapija"

S *tudia*
H *istorica*
S *lovenica*

Avtorski izvlečki / Authors' Abstracts 321

**Uredniška navodila avtorjem / Editor's
Instructions to Authors** 329

UDK 94(497.12:497.13):929Radić
329(497.12:497.13)"192/193"
1.01 Izvirni znanstveni članek

DOI 10.32874/SHS.2018-07

Radić na štajerski fronti
Hrvaško-slovenska politična razmerja
v mariborskem volilnem okrožju
v Kraljevini SHS

Andrej Rahten

Dr., redni profesor, znanstveni svetnik
Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Oddelek za zgodovino
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor
e-pošta: andrej.rahten@zrc-sazu.si

Izvleček:

V članku so predstavljena hrvaško-slovenska politična razmerja v mariborskem volilnem okrožju v Kraljevini SHS, pri čemer je v središču pozornosti agitacija Stjepana Radića in njegovih zaveznikov. Na podlagi mariborskih in drugih časopisnih virov je prikazan zlasti odnos med Radićevo Hrvaško kmečko stranko in Slovensko ljudsko stranko, ki jo je vodil Anton Korošec.

Ključne besede:

Stjepan Radić, Anton Korošec, Štajerska, Kraljevina Srbov, Hrvatov in Slovencev, parlamentarna zgodovina

Studia Historica Slovenica

Humanities and Social Studies Review

Maribor, letnik 18 (2018), št. 1, str. 171–190, 80 cit., 2 slike
Jezik: slovenski (izvleček slovenski in angleški, povzetek angleški)

Letos mineva 90 let od usodnih strelav v beograjski skupščini, za posledicami katerih je umrl ključni hrvaški politični voditelj v ustanovni dobi jugoslovanske kraljevine, prvak Hrvaške kmečke stranke Stjepan Radić. Po tem atentatu v Kraljevini Srbov, Hrvatov in Slovencev nič več ni bilo, tako kot je bilo. Znano je, da je vajeti vladnega kabineta na željo kralja Aleksandra prevzel Anton Korošec, takrat že vsemogočni voditelj Slovenske ljudske stranke, ki se je med prvo svetovno vojno zavihtel na sam vrh slovenskega političnega Olimpa. Svojih antipatij do hrvaškega "ljudskega tribuna" ni nikoli skrival, slednji pa mu ni dajal prav nobenega povoda, da jih ne bi vzdrževal vse od ustanovnih let jugoslovanskih države do tragičnih dogodkov v parlamentu. V tem članku bo predstavljeno, kako sta se narodna voditelja soočala v Koroščevi izvorni politični trdnjavi na Štajerskem oz. v mariborskem volilnem okrožju.* Že Janko Prunk je namreč v svoji temeljni razpravi pred več kot tremi desetletji tehtno ugotovil, da so bili pomembni deli omenjenega volilnega okrožja priljubljena tarča Radićeve agitacije med slovenskimi kmeti.¹

Kljub temu da je Radić v času pozne habsburške monarhije veljal za prijatelja slovenskih katoliških narodnjakov, je v novi državi prišlo do ohladitve odnosov med nekdanjimi zavezniki.² Radić je s svojo karizmo in radikalnimi gesli proti centralistični politiki jugoslovanskih unitaristov ter velikosrbskih krogov kmalu po prevratu na svojo stran pridobil ogromno večino Hrvatov. Korošec, ki se je ob razpadu habsburške monarhije kot načelnik Jugoslovanskega kluba v dunajskem parlamentu navadil, da mu sledi tudi velik del hrvaške politike, je kmalu spoznal, da se je v novi državi Radićeva Hrvaška republikanska kmečka stranka (HRSS) uveljavila kot glasnica hrvaškega prebivalstva. Sprva se je sicer zdelo, da se je o sodelovanju mogoče vsaj pogovarjati. 16. januarja 1919 je tako prišlo v Ljubljano odposlanstvo Radićeve stranke, da bi se s Koroščevo ekipo dogovorilo o prihodnjem sodelovanju, a se je v Zagreb vrnilo praznih rok. Prva ki Vseslovenske ljudske stranke, kot se je takrat zaradi njenih vseslovenskih razsežnosti še imenovala, so jim namreč zatrdili, "da neomajno vztrajajo na proglašenem narodnem edinstvu in ujedinjenju, da smatrajo sedanje stanje kot

* Ta članek je nastal v okviru raziskav v programski skupini Oddelka za zgodovino na Filozofski fakulteti Univerze v Mariboru P6-0138 (A): *Preteklost Severovzhodne Slovenije med srednjo Evropo in evropskim jugovzhodom*.

¹ Janko Prunk, "Radić in Slovenci 1919–1928", *Zgodovinski časopis* 39 (1985), št. 1, str. 25–34, tu 25 (dalje: Prunk, "Radić". Prim. Mateja Ratej, "Slovenska ljudska stranka na Štajerskem med leti 1923 in 1929", *Studia Historica Slovenica* 5 (2005), št. 1–2–3, str. 493–512, tu 494. Mariborsko volilno okrožje je obsegalo širše ozemlje od nekdanje Spodnje Štajerske, saj je poleg območja okrožnih sodišč v Mariboru in Celju vključevalo tudi Prekmurje, prevaljski in slovenjegraški volilni okraj.

² Matija Škerbec, *Pregled novodobnega katoliškega gibanja*, I–II (Cleveland, 1956–1957), tu II, str. 124. Na splošno o Koroščevem odnosu do slovensko-hrvaških političnih razmerij Andrej Rahten, "Korošec in hrvaška politika", *Časopis za zgodovino in narodopisje* 77=Nv42 (2006), št. 2–3 str. 54–65, tu 59 (dalje: Rahten, "Korošec in hrvaška politika").

izvršeno samoodločbo našega naroda".³ Propadlemu sestanku so sledili ostri Radičevi napadi na Korošca in slovenske "klerikalce".

Odgovor si je hrvaški tribun lahko kmalu prebral v *Slovencu*, ki mu je naprtil odgovornost za "hrvatski kaos". Glasilo Vseslovenske ljudske stranke je obžalovalo nesoglasja v odnosih z nekdanjim zaveznikom:

Ko se je svoj čas pojavila med našimi brati onstran Sotle pod vodstvom bratov Radičev nova stranka z izrazitim malokmetijskim programom in s pozitivnim verskim stališčem ter razvijala z geslom 'Vera u Boga i seljačka sloga!' veliko agilnost, smo spremljali s simpatijami ta pojav in voditelj Radić je sam čutil nekako sorodnost z našim stremljenjem.

Vendar so bile stare simpatije premalo, da bi Vseslovenska ljudska stranka podprla Radičev boj proti velikosrbskim krogom, saj naj bi bil njegov strah pred Veliko Srbijo "naravnost naiven". Prav tako je obsojala Radičevo zavzemanje za republiko, pa čeprav so bili sprva tudi v njenih vrstah številni republikanci. Po mnenju *Slovenca* naj bi šlo za "tragedijo nadarjenega človeka, a tudi traged[ijo] stranke, ki je /.../ obsojena na brezpomembnost in izpostavljena smešenju".⁴

Precej bolj uspešni so bili prvaki Vseslovenske ljudske stranke pri povežovanju s političnim krilom hrvaškega katoliškega gibanja, v katerem so prevladovali učenci Janeza Evangelista Kreka. Slednji so v njem videli političnega mentorja in so gojili Krekov kult tudi po njegovi smrti leta 1917, ko so sami že začeli prevzemati pomembne funkcije v Hrvaškem katoliškem senioratu. Krekovi učenci so predstavljali tudi jedro pomladi 1919 ustanovljene Hrvaške ljudske stranke. Nanjo se je naslonil Korošec pri uresničevanju ambicij vodstva Vseslovenske ljudske stranke, da v novem državnem okviru razširi svoj vpliv tudi preko slovenskih meja.⁵ Hrvaška ljudska stranka je ostala v Kraljevini SHS vseskozi Koroščekov najbolj lojalen zaveznik, njeni poslanci pa so v Začasnem narodnem predstavništvu skupaj z zastopniki Vseslovenske ljudske ustanovili Jugoslovanski klub.⁶ O izboru načelnika kluba ni bilo nobenega dvoma – izbran je bil Korošec.⁷ Klub je sprejel sklep, da se pristopi k ustanovitvi vsejugoslovanske stranke, "ki bo na kulturnem polju delala za religiozno vzgojo naroda po avtonomnih veroizpovedovanjih". Stranka naj bi zastopala v prvi vrsti interese kmetov, delavcev in obrtnikov. Njen državnopravni program naj bi teme-

³ "Odposlanci Hrvatske seljačke stranke v Ljubljani", *Slovenec*, 17. 1. 1919, št. 13, str. 3.

⁴ "Hrvatski kaos", *Slovenec*, 5. 2. 1919, št. 29, str. 1.

⁵ Prim. Zlatko Matijević, *Slom politike katoličkog jugoslavenstva. Hrvatska pučka stranka u političkom životu Kraljevine SHS (1919.–1929.)* (Zagreb, 1998) (dalje: Matijević, *Slom*).

⁶ Neda Engelsfeld, *Prvi parlament Kraljevstva Srba, Hrvata i Slovenaca – Privremeno narodno predstavništvo* (Zagreb, 1989), str. 112.

⁷ "Strankarske razmere v parlamentu", *Slovenec*, 7. 3. 1919, št. 55, str. 1.

ljil na načelu "državnega in narodnega edinstva", pri čemer pa naj bi se izvedla "notranja ureditev države na temelju kulturnih ter gospodarsko-geografskih razmer".⁸ Vendar kljub začetnim organizacijskim uspehom pri ustanavljanju Hrvaške ljudske stranke na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini ni nikoli prišlo do ustanovitve enotne vsejugoslovanske stranke na katoliški podlagi. Tudi znotraj Jugoslovanskega kluba sta obe sestrski stranki ohranili svojo individualnost. Vseeno je Vseslovenska ljudska stranka še naprej podpirala svojo hrvaško zaveznico pri njenih prizadevanjih za povečanje vpliva med hrvaškim prebivalstvom. Zato so "pučkaše" nasprotniki pogosto napadali, da so zgolj privesek Koroščevih "klerikalcev".⁹

Zavezništvo z Radićem se je s tem še dodatno oddaljilo. Četudi bi Korošec nekako le prezrl izpade hrvaškega tribuna, ki je povrhu še zelo pogosto radikalno menjal svoja stališča, je imel zelo zožen manevrski prostor za sodelovanje z njim. Radić je bil namreč kot nasprotnik političnega katolicizma tudi nasprotnik Hrvaške ljudske stranke, ki pa je vendar bila zvesta zaveznica Vseslovenske ljudske stranke in se je zato Korošec seveda težko povezoval z njeno neposredno tekmico na volitvah. Koroščevo mariborsko glasilo *Straža* je povrhu Radićeve nazore enačilo celo z "ruskim boljševizmom".¹⁰ A Korošec ni bil izključni krivec za hladne odnose med Slovensko ljudsko stranko in Radićevim gibanjem. Dejstvo je, da je Radić zaradi svojih protiklerikalnih izjav in pozivov k ustanovitvi republike sam močno otežil možnosti za sodelovanje s Koroščem, ki je bil duhovnik in monarhist. K otoplitvi odnosov prav gotovo tudi ni prispevalo vztrajno agitiranje hrvaškega tribuna v vzhodni Sloveniji.

Radić je s svojo listo v Sloveniji nastopil na treh volitvah: 1923, 1925 in 1927.¹¹ Njegov glavni nasprotnik je ostal Korošec, ki je zaradi povojnih slovenskih ozemeljskih izgub nasproti Italiji in Avstriji moral iz naziva svoje stranke črtati "vse". Na štajerski volilni fronti je Korošec z Radićem komuniciral predvsem preko svojih mariborskih glasil *Slovenski gospodar* in *Straža*.¹² Besednjak člankov je bil pogosto zmerljiv, kot to dokazuje uvodnik 1. marca 1923, v katerem o Radiću piše, da "nemarno dve leti doma sedi za pečjo in molči, kakor štor".¹³

⁸ Andrej Rahten, *Slovenska ljudska stranka v beograjski skupščini. Jugoslovanski klub v parlamentarnem življenju Kraljevine SHS 1919–1929* (Ljubljana, 2002), str. 44 (dalje: Rahten, *Slovenska ljudska stranka*).

⁹ Matijević, *Slom*, str. 106.

¹⁰ Prunk, "Radić", str. 26.

¹¹ Bojan Balkovec, "Kandidati na volitvah v narodno skupščino v medvojni Jugoslaviji", *Zgodovinski časopis* 63 (2009), št. 1–2, str. 394.

¹² Priimek Stjepana Radića je bil v *Slovenskem gospodarju* in *Straži* skoraj vedno zapisan s trdim "č", kar je bila tudi pogosta praksa drugih slovenskih časopisov.

¹³ "Slovenski Babilon", *Slovenski gospodar*, 1. 3. 1923, št. 10, str. 1.

Stjepan Radić (commons.wikimedia.org, pridobljeno: 20. 2. 2018)

Že pomladi 1922 je Radić za volilne namene začel z intenzivnim iskanjem zaveznikov na Slovenskem.¹⁴ Našel ga je v disidentu iz vrst Samostojne kme-tijske stranke, celjskem odvetniku Antonu Novačanu, ki je 18. marca 1922 ustanovil Zemlji-radniško stranko za Slovenijo.¹⁵ Ta je začela agitirati v celjski, brežiški, krški in novomeški okolici. Stranko je že po enomesečnem delovanju preimenoval v Slovensko republikansko stranko, s čimer jo je tudi po imenu še dodatno približal Radiću, ki je takrat še imel v nazivu svoje tudi pridevnik "republikanska". Korošca je to očitno zaskrbelo. 9. maja 1922 je namreč k

¹⁴ Prunk, "Radić", 28. Prim. Aleksandra Berberih-Slana, "Stjepan Radić in republikansko gibanje v Sloveniji. Od nastanka Kraljevine SHS do volitev v narodno skupščino leta 1923", *Prispevki za novejšo zgodovino* 45 (2005), št. 1–2, str. 37–60.

¹⁵ Več o tem Igor Grdina, "Kratka zgodovina Slovenske zemlji-radniške in Slovenske republikanske stranke Antona Novačana", *Zgodovinski časopis* 43 (1989), št. 1, str. 77–95 (dalje: Grdina, "Kratka zgodovina").

Radiću napotil celo odposlanca, a brez uspeha. Na Koroščevo srečo pa sta se pred marčnimi skupščinskimi volitvami leta 1923 Radić in njegov celjski zaveznik sprla. Kot lahko beremo v standardni Prunkovi razpravi, so Hrvati Novačanu predlagali oblikovanje skupne liste za Slovenijo, ki bi jo na Štajerskem vodil Vladko Maček.¹⁶ Sicer vsaj deloma še en rojeni Slovenec, saj je Mačkova družina po očetovi strani izhajala iz bližine Celja.¹⁷ Težko je reči, ali je prebrisani Radić zavestno igral na karto Mačkovega porekla, a dejstvo je, da vsaj Novačana ni mogel prepričati za španovijo s "celjskim rojakom".

Za volitve 18. marca 1923 je bil v mariborskem volilnem okrožju za nosilca postavljen Korošec osebno. Sicer je med volilno kampanjo *Slovenski gospodar* večinoma napadal "centralizem in velesrbsko nadvlado", ki jo je poosebljal Nikola Pašić. Seveda pa je bilo govora tudi o Radiću, ki da "sili ob mejah v Slovenijo". Glavni očitke je letel na njegovo parlamentarno abstinenco, "ker se je bal priti v Belgrad in rentočil samo iz varnega zavetja v Zagrebu".¹⁸ Občasno so bralci lahko zasledili tudi kakšno vest o njegovih privržencih na Štajerskem. Tipičen primer je bil dopis iz Sv. Barbare v Slovenskih goricah, ki je posmehljivo ocenjeval možnosti krčmarja Ivana Žurana, češ da je bil nekoč "nemškutar", sedaj pa da misli, kako ga bo "Radić napravil za krčmarskega ministra v Stojcih".¹⁹ Podobno je zvenelo poročilo o volilnih shodih njegove stranke v Ormožu in Brežicah:

Radić je že svoje Zagorce štirikrat nalagal, da bo republika, njegovi agitatorji lažejo sedaj ob meji, in tako je vse zidano na laži. Osel gre enkrat na led, Zagorec Radiću že petič, pametni Štajerc pa nobenkrat! Konec.²⁰

Če je že Radić ribaril v mariborskem volilnem okrožju, pa mu Korošec ni ostal dolžan s podporo Hrvaški ljudski stranki. *Slovenski gospodar* je med volilno kampanjo posredoval tudi dopis iz Medmurja, v katerem je avtor optimistično poročal o krepitvi Koroščeve hrvaške sestrške stranke in domnevnem nazadovanju Radića. Slednji verjetno ni bil navdušen nad namigi, da si Medmurci

¹⁶ Prunk, "Radić", str. 28.

¹⁷ Mačkov oče Ivan je bil slovenskega rodu, njegova mati Ida pa poljsko-hrvaškega. Njegov slovenski ded je bil Andrej, po njem pa je Vladko Maček dal ime tudi svojemu sinu. Hčeri je dal sicer ime Neža, a so jo klicali Nena. Prav tako je vztrajal, da se njegov priimek sklanja "Maček – Mačka", ne pa "Maček – Mačeka", kot je to običajno na Hrvaškem. V drugi polovici tridesetih let so na rojstni hiši Ivana (Janeza) Mačka v Lisičnem pri Celju postavili celo ploščo, ki so jo menda nacisti leta 1941 uničili. Andrej Maček in Nino Škrabe, *Maček izbliža* (Zagreb, 1999), str. 7–9; Vladko Maček, *Memoari* (Zagreb, 2003), ur. Boris Urbič, str. 12 (dalje: Maček, *Memoari*).

¹⁸ "Nasprotne fronte", *Slovenski gospodar*, 8. 3. 1923, št. 12, str. 1.

¹⁹ "Iz protikmetске politike", *Slovenski gospodar*, 6. 3. 1923, št. 11, str. 2.

²⁰ "Iz volilne borbe", *Slovenski gospodar*, 8. 3. 1923, št. 12, str. 2.

menda želijo "ožje zveze s Slovenijo".²¹

Na marčnih volitvah 1923 je Radić na Slovenskem osvojil dva mandata, večinoma po zaslugi glasov v Prekmurju in na Dravskem polju. Toda zmagovita Slovenska ljudska stranka je dobila 21 od 26 slovenskih mandatov, Korošec pa je na Štajerskem zbral kar 55.734 glasov.²² *Straža* je v povolilni analizi sicer izpostavila, da je Radić dobil precejšnje število glasov v Prekmurju, Posavju in Obsotelju. A to naj bi bila posledica lokalnih razmer, pri čemer naj bi kmalu tudi tamkajšnji prebivalci spoznali, da je njihov napredek odvisen od Slovenske ljudske stranke.²³ Nekdanji Radićev zaveznik Novačan se je po drugi strani odrezal zelo slabo. Ni mu pomagalo niti to, da je širil zavajajoče informacije o številki volilne skrinjice Slovenske ljudske stranke.²⁴ A njegova žalost ni trajala dolgo, saj si je kmalu poiskal tolažbo v diplomatski službi, v katero je vstopil, ko se je v dogovoru s kraljem odpovedal republikanskemu programu.²⁵

Maček se je 22. marca 1923 sestal s Korošcem v Ljubljani, pet dni kasneje pa je bil s podpisom sporazuma med strankama in Jugoslovansko muslimansko organizacijo ustanovljen Federalistični blok.²⁶ Toda prekaljeni šef Narodne radikalne stranke Pašič je s kraljevo podporo uspel Radićevo stranko še naprej držati daleč od vladnih soban, federalistični blok pa se je postopno rahljjal. Ponovno so prišla na dan stara nasprotja med Radićevo in Koroščevo stranko, spet pa je bilo pogosto kamen spotike Prekmurje. Radićeva agitacija na ozemlju, imenovanem tudi Slovenska krajina, je bila večinoma omejena na tajne sestanke, septembra 1924 pa je bil napovedan njegov prihod na velik shod v Puconcih. Na shod ni uspel priti, Prekmurce pa sta v bodočo hrvaško republiko vabila dva njegova poslanca. Korošec je na shodu zaupnikov v Ljubljani 23. novembra 1924 obtožil Radića, da naj bi si želel prigrabiti Prekmurje in "ga uvesti v hrvatski narodni in kulturni krog", nato pa še "vpreči Slovence v svoj hrvatski voz". Načelnik Slovenske ljudske stranke ni skrival ogorčenja nad Radićevimi potezami, ki jih je označil za "grd imperializem". Hrvaškemu tribunu je dal jasno vedeti, čigavo je Prekmurje:

²¹ "Iz volilne borbe", *Slovenski gospodar*, 13. 3. 1923, št. 13, str. 2.

²² "Sijajna zmaga slovenskega ljudstva", *Slovenski gospodar*, 22. 3. 1923, št. 14, str. 1.

²³ "Veličastna zmaga SLS", *Straža*, 21. 3. 1923, št. 32, str. 1.

²⁴ "Naša volilna skrinjica je na vseh voliščih druga (štev. 2)!", *Straža*, 14. 3. 1923, št. 30, str. 1.

²⁵ Grdina, "Kratka zgodovina", str. 94. *Slovenski gospodar* si je v zvezi s politiko deklariranega potomca celjskih grofov tik pred volitvami privoščil naslednjo parodijo: "Republikanska zvezda dr. Novačan je imel zadnjič slabo noč. Ko se je zjutraj pogledal v špegel ali zrcalo, je videl, da je imel vse lice nagubano od samih skrbi. Ker je pesnik, filozof in patentirani doktor, je začel študirati te gube in gubice in z grozo opazil, da se zlivajo na levem licu v črke: 'Ne boš, pravi Radić!', na desnem licu pa: 'Bog se te usmili – Korošec.' Vrgel je zrcalo na tla in zbežal kakor Kajn iz Slovenije." ("Iz volilne borbe", *Slovenski gospodar*, 8. 3. 1923, št. 12, str. 2).

²⁶ Prunk, "Radić", str. 28.

Prekmurje se je zavedalo slovensko, se danes zaveda slovensko in ne bo zapustilo nikdar slovenske zajednice. In vsi Slovenci bomo budno stali na straži, da nam našega lepega Prekmurja nihče ne otme.²⁷

Na skupščinskih volitvah, razpisanih za 8. februarja 1925, je Radića v Sloveniji podpirala Slovenska republikanska stranka kmetov in delavcev, v katero so se povezali ostanki Novačanove stranke ter pristaši avtonomistov Albina Prepeluha in Dragotina Lončarja. V ljubljanskem volilnem okrožju je na čelu njene liste nastopil Prepeluh, v mariborskem pa je nastopila neposredno Radićeva stranka.²⁸ Na zboru zaupnikov Slovenske ljudske stranke v Celju 12. decembra 1924 je Korošec javno obsodil Prepeluhovo politiko in njegovo sodelovanje z Radićem. Slednjega je pred 2000 zborovalci napadel tudi na velikem predvolilnem shodu v Murski Soboti 11. januarja 1925, Slovensko ljudsko stranko pa označil kot garanta, da Prekmurje ostane "samostojen deo v slobodnoj Sloveniji".²⁹

V *Slovenskem gospodarju* so zelo kritično spremljali delovanje "Radićevih agitatorjev" med volilno kampanjo. Avtor dopisa iz Sv. Jakoba v Slovenskih goricah, ki ga je *Slovenski gospodar* objavil 29. januarja 1925, je hrvaškemu državniku namenil kup neprijaznih opazk: "Radić je imel štiri leta časa, kaj narediti za Hrvate pa ni ničesar storil, ampak jih je s svojo republiko, na katero sam ne veruje, imel samo za norca, sedaj pa, ko mu Hrvati več ne verujejo, pa bi rad nas Slovence vodil za nos."³⁰ Radićeve privržence je Korošček tisk obtoževal, da vodijo "nepošteno agitacijo", pri čemer naj bi jih v Slovenskih goricah zastopal celo eden od "agitatorjev Pašičeve velesrbske radikalne stranke".³¹

Slovenska ljudska stranka je na februarskih volitvah 1925 dobila 20 mandatov, Radiću pa je v mariborskem volilnem okrožju uspelo osvojiti 16.404 glasove ali 3 poslanske sedeže.³² Medtem ko je nekdanja Kranjska torej za Radića ostala neosvojljiva trdnjava, pa je na Štajerskem in v Prekmurju očitno vztrajno povečeval število glasov. V Prekmurju jih je osvojil celo več od Koroščeve stranke, na Radićevi listi pa je bil za poslanca izvoljen Ivan Tisaj.³³ Zanimivo je, da v glavni povolilni analizi *Slovenski gospodar* Radića sploh ni omenil, ampak je kritično razmišljanje posvetil narodnim radikalcem Nikole Pašića in samostoj-

²⁷ Katja Peršak, "Anton Korošec in slovensko-hrvaška nasprotja v Prekmurju", *Pilar* 4 (2009), št. 7–8, str. 133–150, tu 143 (dalje: Peršak, "Anton Korošec").

²⁸ Prunk, "Radić", str. 29.

²⁹ Peršak, "Anton Korošec", str. 145–146.

³⁰ "Dopisi", *Slovenski gospodar*, 29. 1. 1925, št. 8, str. 2.

³¹ "Nepoštena agitacija radićevcev", *Slovenski gospodar*, 26. 2. 1925, št. 11, str. 1.

³² "Po volitvah", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1927, št. 2, str. 4.

³³ Peršak, "Anton Korošec", str. 143–145.

nim demokratom Svetozarja Pribičevića.³⁴

Pritisk beogradskega režima na Radića se je medtem stopnjeval. Kralj ni nameraval popustiti in Radić je bil, potem ko ga je vlada strpala v ječo, naposled prisiljen, da se odpove republikanskemu programu. Hkrati se je začel približevati Pašiću.³⁵ Korošec je prek svojega časopisja spremembo Radićeve politike označil za "sramotno kapitulacijo".³⁶ Sredi julija 1925 je Pašić sestavil "RR" vlado, v katero so vstopili tudi ministri Radićeve stranke. *Slovenec* je zapisal, da mora Pašić "občutiti isto zadovoljstvo, kakor ga je pred več kot pol stoletjem Franc Jožef". Hrvaško podporo vladi je Koroščevo glasilo namreč primerjalo z ravnanjem na smrt obsojenih madžarskih revolucionarnih zagovornikov neodvisnosti, ki so klonili pred "centralizmom habsburške monarhije". Vendar je "hrvatski Gandi" Radić za razliko od madžarskih politikov, ki so kljub represalijam dolgo vztrajali v svojem odporu, kapituliral že po dobrem mesecu zapora.³⁷

A čeprav je bil od srede novembra 1925 prosvetni minister, so bili Radićevi govori na strankarskih shodih še vedno takšni, kot da je v opoziciji.³⁸ Tako je še naprej opozarjal na nepravilno obdavčenje "prečanskih" krajev, agitiral v Vojvodini ter v Bosni in Hercegovini in s tem hodil v zelje politikom Narodne radikalne stranke, občasno pa je načenjal tudi vprašanje revizije *Vidovdanske ustave*. Njegovi koalicijski partnerji so ga zato vedno težje prenašali. Ob živahni protikorupcijski agitaciji, ki je pomladi 1926 zajela vso državo, Radić ni mogel ostati ravnodušen. V opoziciji je slovel kot največji borec proti malverzacijam v državni upravi. Ko je marca opozicija v interpelaciji razkrinkala korupcijske posle Pašičevega sina, jo je podprl tudi Radić. S tem je bilo potrpljenja prvakov Narodne radikalne stranke konec. Pašić je sicer moral 4. aprila odstopiti in zamenjal ga je Nikola Uzunović. Vendar so bili dnevi v vladi šteti tudi Radiću.³⁹ Narodna radikalna stranka je sedaj začela iskati novega zaveznika in ga našla v Koroščevi stranki.

Poleti 1926 so se številni Prekmurci začeli organizirati proti vse glasnejšim govoricam, da naj bi Slovensko krajino priključili Hrvaški. Protiodcepitveno gibanje je doživelo vrhunec na shodu v Murski Soboti 29. avgusta 1926, na katerem se je menda zbralo prek 6000 ljudi. Nastopil je tudi Korošec, ki je kritiziral Radićevo delovanje v vladi, češ da ta ni naredila ničesar za kmeta. Odločno je seveda zavrnil tudi Radićeve prekmurske ambicije. Rojake je pozval:

³⁴ "Po volitvah", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1927, št. 2, str. 4.

³⁵ Podrobno o tem Ferdo Čulinović, *Jugoslavija između dva rata*, I–II (Zagreb, 1961), tu I, str. 464–477 (dalje: Čulinović, *Jugoslavija*, I).

³⁶ "Koalicijska vlada RR pred durmi: Sramotna kapitulacija HSS", *Slovenec*, 5. 7. 1925, št. 148, str. 1.

³⁷ "RR", *Slovenec*, 16. 7. 1925, št. 157 str. 1.

³⁸ Podrobno o Radićevem ministrotanju v slovenski luči Aleksandra Berberih-Slana, "Minister Stjepan Radić in Slovenci", v: *Stiploviškov zbornik*, ur. Dušan Nečak (Ljubljana, 2005), str. 237–266.

³⁹ Čulinović, *Jugoslavija*, I., str. 484–486.

Ne dajte se zbegati od ljudi, ki vas vabijo pod Zagreb, ki vam pravijo – niste Slovenci, Hrvati ste. Stoletja vas niso poznali, se niso zmenili za vas. Tudi sedaj se ne bi brigali, če ne bi pričakovali od tega koristi za sebe. Toda sami ste jim danes pokazali, da ste in hočete ostati Slovenci. Ko dobi Slovenija svojo samoupravo, bo Slovenska krajina zopet zacvetela, nova lepša bodočnost jo čaka. To ji želimo vsi Slovenci ter kličemo: Živela Slovenska krajina.⁴⁰

Korošec je na zboru zaupnikov 14. novembra 1926 v Celju zahteval, "da pridemo Slovenci v vlado". Med drugim je ugotovil, da so Slovenci potem, "ko nas je Radić izdal in pokopal svoj program", na političnem prizorišču "neprijetno bolj osamljeni". Zato je potrebno spremeniti taktiko. Korošec je zborovalcem zagotovil, "da Jugoslovanski klub vedno najde pravo pot v vsakem političnem položaju".⁴¹ 1. februarja 1927 je Uzunović ob rekonstrukciji vlade namesto Radićeve stranke vanjo povabil 3 člane Slovenske ljudske stranke. Ta vlada je imela prehodni značaj, o čemer priča tudi odsotnost Korošca. Opozicijske stranke so bile do nje dokaj strpne, saj so računale na razširitev vladne koalicije.⁴²

Koroščevo časopisje je v boju z Radićem dokončno snelo rokavice:

Radić je kaos brez opredeljene oblike, zmožen neskončnih oblik, ki se fantastično menjavajo, prelivajo in na svojih skrajnostih druga drugo zanikujejo. /.../ Bilo bi krivično, oziroma napačno smatrati Radića za brezverca, framasona ali načelnega antikristijana. Njega sploh ni mogoče spraviti v nobeno vrsto in red, kajti on je zanikanje vsake vredenosti v kaj; on je – če naj to shemo, katero nam sam ponuja, rabimo – iztočnjak, ki ne pozna sistema, doslednosti, mere, discipline, samoomejevanja in logike. On je brezbrežno čuvstvo, neomejena fantazija, drzen kombinator, ki se igraje kreče v irealnem svetu in dejanskost izprevrača po svojih željah z uprav otroško genialnostjo.

In samo ob takšnem značaju si je bilo menda mogoče razlagati Radićev "skok" od "vse izravnavajočega pacifizma v pruskemu podobni imperializmu, ki ga je časih v vladi propagiral".⁴³

Slovenski gospodar je ob vstopu v volilno leto 1927, ki so ga že januarja zaznamovale volitve v oblastni skupščini, objavil bojevito poročilo s Kozjanskega, v katerem je Radiću odrekel pravico zastopati slovenske kmete:

⁴⁰ Peršak, "Anton Korošec", str. 149.

⁴¹ "Zbor zaupnikov slovenske ljudske strank", *Slovenec*, 16. 11. 1926, št. 262, str. 1–2.

⁴² Branislav Gligorijević, *Parlament i političke stranke u Jugoslaviji 1919–1929* (Beograd, 1979), str. 224.

⁴³ "Radić in katolištvo", *Slovenec*, 16. 2. 1927, št. 37, str. 1.

Radičevci, ki so zadnjič še nalovili nekaj glasov s svojo republiko, razpadajo, odkar je Radič republiko zamenjal za centralizem, odkar je iz bojevitega republikanca postal pohleven sluga centralistične gospode. /.../ Politično centralistična in protislovenska, gospodarsko protikmetvska – ali zamore slovenski kmet in posestnik tako stranko voliti v oblastno skupščino?

V očeh štajerskih katoliških narodnjakov je bil kamen spotike tudi Radičev odnos do vere: "Ali more dalje veren Slovenec voliti stranko, koje voditelj Radič je že ponovno zasramoval katoliško vero in cerkev in javno izjavil, da hoče prepeljati katoličane v pravoslavno vero?" Koroščevo štajersko glasilo se je obregnilo še ob Radičeve slovenske zaveznike, ker priznavajo domnevno kmetom sovražnega politika "za svojega vrhovnega voditelja".⁴⁴ Puščica je letela na Slovensko kmetstvo stranko, v kateri je ključno vlogo igral Ivan Pucelj, ki se je po prevratu iz mesarja prelevil v uspešnega politika, sposobnega občasno mešati štrene Koroščevi ekipi na podeželju.⁴⁵

Seveda je Koroščevo časopisje igralo tudi na nacionalno karto. Ob poročanju s shoda štajerskega katoliškega narodnjaka Josipa Hohnjeca v Vitanju je *Slovenski gospodar* 13. januarja 1927 pogrel zgodbo iz jeseni preteklega leta. Takrat je namreč tam nastopil Radič in ob koncu govora napovedal, da se bo vrnil. Od slovenskih kmetov je menda požel klice: "Če boš hotel, da te poslušamo, boš moral slovensko govoriti!"⁴⁶ Slovenska ljudska stranka se je na štajerskem na predvečer oblastnih volitev razglasila za voditeljico "skupne slovenske fronte", pri čemer sta bila poleg samostojnih demokratov njena glavna tarča prav Radič in njegova zaveznica Slovenska kmetvska stranka:

Stejpan [pravilno: Stjepan] Radič je pretekli teden moral nagloma na avtomobilu pobegniti pred množico razjarjenih hrvatskih kmetov v Dalmaciji. Kdo bi bil v Sloveniji tako politično neumen, da bi Radiču, ki beži pred strašno obsodbo hrvatskega kmetvskega ljudstva, pripravil zavetišče v volilni skrinjici s tem, da bi mu poklonil volilno kroglico.

Podobno ostrih diskvalifikacij je bil deležen tudi Pucelj, ki je kot poljedelski minister v vladi "RR" menda razočaral.⁴⁷ V ljubljanski oblasti je Radičeva koalicija nato na volitvah prejela 12.300 glasov in 5 od možnih 50 poslanskih sedežev

⁴⁴ "Poročila S. L. S.", *Slovenski gospodar*, 6. 1. 1927, št. 1, str. 8.

⁴⁵ Podrobno o Puceljevem političnem profilu Nina Steinbacher, *Liberalizem na slovenskem podeželju – politični profil Ivana Pucelja*, diplomska naloga, Univerza v Mariboru (Maribor, 2012).

⁴⁶ "Poročila S. L. S.", *Slovenski gospodar*, 13. 1. 1927, št. 2, str. 4.

⁴⁷ "V nedeljo, 23. januarja bo nastopila skupna slovenska fronta!", *Slovenski gospodar*, 20. 1. 1927, št. 3, str. 1.

v oblastni skupščini, v mariborski pa 10.000 glasov in 4 poslance.⁴⁸

Ob rekonstrukciji Uzunovićeve vlade februarja 1927 je vanjo vstopila tudi Slovenska ljudska stranka, Korošec pa je dobil resor za notranje zadeve.⁴⁹ Pomladi in poleti 1927 se je nadaljevalo približevanje med dvorno frakcijo srbskih radikalcev in slovenskimi katoliškimi narodnjaki. Sredi julija 1927 je novi ministrski predsednik Velja Vukićević, ki je veljal za kraljevega osebnega prijatelja, javnost seznanil, da sta z načelnikom Slovenske ljudske stranke sklenila "prijateljski pakt".⁵⁰ Okoliščine nastanka in vsebina sporazuma, ki naj bi bil predvsem (vendar ne samo) rezultat pogovorov na Bledu, so bili predmet številnih ugibanj in razprav.⁵¹ A bilo je jasno, da Radića v boju proti novi koaliciji čakajo zahtevni izzivi.

Nove volitve v beograjsko skupščino so bile razpisane za 11. septembra 1927.⁵² Radić je "slovenskim prijateljem" tokrat pripravil še prav posebno presenečenje. Na kandidatno listo je namreč postavil nekdanjega avstro-ogrškega konzula Ivana Švegla, sicer nečaka bolj znanega blejskega diplomata Josefa barona Schwegla. Radićev slovenski kandidat je imel za sabo že tudi kratko poslansko kariero v Začasnem narodnem predstavništvu, kjer je zastopal mesto Trst, vendar takrat na vabilo – Koroščeve stranke. Posebnost Šveglove kandidature je bila predvsem v tem, da je šlo za kandidaturo slovenskega poslanca, vendar izven Slovenije. Radić je namreč Švegla osebno povabil, da kandidira v volilnem okraju Delnice-Vrbovsko v Gorskem Kotarju, bivšem volilnem okraju "očeta hrvaške domovine" Anteja Starčevića in tvorca predvojne politike "novega kurza" Frana Supila. Švegel je sicer agitiral tudi v makedonskem Kumanovu, a je postal na skopski železniški postaji žrtev napadov srbskih nacionalističnih razgretežev. Ti dogodki so se mu seveda vtisnili v spomin, saj je dobil udarec v glavo in nekdo mu je ukradel veliko preprogo, ki si jo je pravkar kupil. Z nekdanjim ministrom Augustom Košutićem so ga "brahijalnom silom vrgli v vagon vlaka Solun–Belgrad". Švegel jo je še dobro odnesel, zlasti v primerjavi s Pavletom Radićem, ki mu je od udarca v čelo ostala vidna velika brazgotina.⁵³

V volilni kampanji je Korošec ostro nastopil proti uvrščanju Hrvatov in sploh "drugorodcev" na liste slovenskih strank ter proti vmešavanju Radića v slovenske razmere. Radićeva poteza, ko je s postavitvijo Švegla kandidiral Slovenca v enem od – za njegovo stranko tradicionalno izvoljivih – hrvaških volil-

⁴⁸ Prunk, "Radić", str. 32.

⁴⁹ Čulinović, *Jugoslavija*, I, str. 514.

⁵⁰ "Velepolitična nedelja na Bledu", *Slovenec*, 12. 7. 1927, št. 153, str. 1.

⁵¹ Prim. Darko Friš, "SLS in slovensko nacionalno vprašanje med sprejetjem vidovdanske ustave in blejskim protokolom", v: *Slovenija 1848–1998: iskanje lastne poti. Mednarodni znanstveni simpozij. Maribor 16.–17. 4. 1998*, ur. Stane Granda in Barbara Šatej (Ljubljana, 1998), str. 180–184.

⁵² Čulinović, *Jugoslavija*, I, str. 497–498.

⁵³ Arhiv Slovenskega biografskega leksikona (ASBL), Osebna mapa Ivana Švegla, Šveglova avtobiografija.

nih okrajev, je bila nedvomno še razlog več za Koroščevo jezo.⁵⁴ Na slovenskih volilnih gradivih so Radića kot nosilca liste kar slovenizirali v "Štefana".⁵⁵ Glasilo njegovih slovenskih privržencev *Kmetški list* je privoščljivo ugotavljalo: "Za klerikalce je že sama beseda 'Radić' to, kar je za purmana rdeča cunjia."⁵⁶ Avgusta 1927 se je velikega zborovanja Slovenske kmetске stranke, s katero je sestavil skupno listo, na Krškem polju udeležil Radić osebno.⁵⁷ V istem mesecu pa je še zadnjič nastopil v Prekmurju, ko se je na njegovem shodu v Murski Soboti zbralo okoli 250 poslušalcev. Za primerjavo: Korošca je na predvolilnem shodu v Črenšovcih 28. avgusta menda poslušalo kar kakih 2000 ljudi. Slovenski prvak je takrat že zadovoljno ugotavljal, da moč Radićeve stranke v Prekmurju upada.⁵⁸

Hrvaška kmečka stranka je na septembrskih volitvah leta 1927 osvojila 61 od 315 poslanskih mandatov, zmagali pa so srbski radikalci.⁵⁹ Koroščeve predvolilne napovedi so bile pravilne: Radić ni dobil v mariborskem volilnem okrožju nobenega mandata.⁶⁰ V ljubljanskem volilnem okrožju pa se je na skupni listi Radića in Slovenske kmetске stranke uspelo uveljaviti samo Puclju. Po volitvah je Koroščevo časopisje cinično komentiralo trditve *Kmetškega lista*, da slovenske kmete v skupščini poleg Puclja predstavlja tudi Ivan Švegl, ki je bil prav tako izvoljen, vendar izven Slovenije. Pri tem se je najbolj izpostavilo Koroščevo štajersko glasilo *Slovenski gospodar*. V njem je izšel zapis, da "mesarju" dela družbo "baron Schwegl, veleposestnik in lastnik vile na Bledu, kamor se Radić hodi solnčit". Nevede ali pa zavestno napačno, je torej glasilo štajerskih katoliških narodnjakov Šveglu pripisalo stričev plemiški naziv, hkrati pa mu odrekalo pravico, da nastopa v imenu slovenskih kmetov: "Povdariti moramo, da je torej g. baron dr. Schwegl zastopnik Hrvatov, ker slovenski kmetje niso tako politično nezreli, da bi si sami zopet postavljali barone, ki naj zastopajo kmetске koristi".⁶¹

Nasprotno je *Kmetški list* hvalil Radićevo potezo, ki naj bi nevtralizirala kritike "klerikalcev" na račun vmešavanja Hrvatov v slovenske razmere. Po mnenju glasila Slovenske kmetске stranke naj bi bila Šveglava postavitve na izvoljivo mesto na Hrvaškem "najboljši dokaz, kako izgleda 'komanda' Štefana Radića

⁵⁴ "Radićevci", *Kmetški list*, 31. 8. 1927, št. 35, str. 2.

⁵⁵ Arhiv Republike Slovenije (ARS), Zapuščina Albina Prepeluha, škatla 1, Kandidatna lista za mariborsko volilno okrožje za volitve 11. septembra 1927.

⁵⁶ "Razne politične vesti", *Kmetški list*, 13. 7. 1927, št. 28.

⁵⁷ Prunk, "Radić", 31.

⁵⁸ Peršak, "Anton Korošec", str. 144 in 147.

⁵⁹ Čulinović, *Jugoslavija*, I, str. 500–502.

⁶⁰ Peršak, "Anton Korošec", str. 147.

⁶¹ "Da bomo nasprotnike poznali", *Slovenski gospodar*, 29. 9. 1927, str. 2; "Razne politične vesti", *Kmetški list*, 3. 10. 1927, št. 40, str. 2.

Anton Korošec
(www.rtvsllo.si/slike/photo/224421/,
pripobljeno: 20. 2. 2018)

nad Slovenijo v resnici". Sledilo je hudomušno vprašanje slovenskim katoliškim narodnjakom, "ali bi oni postavili za kandidata v Sloveniji kakšnega hrvaškega duhovnika".⁶²

Radić se je ponovno znašel v opoziciji, kjer se je povezal z nekdanjim velikim nasprotnikom Svetozarjem Pribičevićem v Kmečko-demokratsko koalicijo. Korošec pa je v novi vladi, ki jo je oblikoval skupaj z Vukičevićevimi radikalcii, dobil resor notranjih zadev. Radić in Pribičević sta ga začela napadati z vsemi topovi. Tako je bilo tudi 18. marca 1928, ko sta z velikim pompom obiskala

⁶² "Dva Slovenca – poslanca NSS", *Kmetijski list*, 21. 9. 1927, št. 38, str. 1.

Ljubljano. Radić ga je označil za "slepo črevo" vladajoče "cincarsko-radikalne večine", Pribičević pa je o politiki voditelja Slovenske ljudske stranke povedal naslednje: "G. Korošec ima zgodovinsko zaslug, da se je skupno s Hrvati, Srbi in Slovenci iz naših krajev pridružil v usodepolnem času Narodnemu Vijeću v Zagrebu, toda zagrešil je tudi zgodovinski zločin, da je v enako usodepolnem času postal nekak cincarski sluga, ki pomaga se boriti proti enakosti in enakopravnosti v naši državi. Namesto da bi SLS nas podpirala, je poceni prodala narodni interes za majhno provizijo, da sme preganjati svoje nasprotnike v Sloveniji."⁶³

Slovenski gospodar se je pritoževal nad silovitostjo napadov opozicije v beograjski skupščini:

Ko so prišli Radićevci v vlado in hodili vestno po Pašičevih stopinjah, naši poslanci niso tulili v skupščini, ne razbijali in ne kričali: Na vojno! /.../ Opozicija danes ne šiba svojega lastnega otroka centralizem s stvarnimi ugovori, ampak s psovanjem v parlamentu, s kričanjem, razbijanjem in celo z vojno hujskarijo.⁶⁴

Da je bila Kmečko-demokratska koalicija takrat v parlamentu zelo ostra in ni obetala nič dobrega, so kasneje priznavali celo njeni voditelji.⁶⁵

V takšnem vzdušju so torej 20. junija 1928 počili usodni streli v beograjski skupščini. Puniša Račić je s pištolo obračunal z nasprotniki iz Hrvaške kmečke stranke. Ubil je dva, Stjepan Radić pa je bil težko ranjen.⁶⁶ V *Slovenskem gospodarju* je tragedijo podrobno opisal štajerski poslanec Slovenske ljudske stranke Ivan Vesenjāk. Vendar se ni ustavil zgolj pri povzetku dogajanja, ki ga je zakrivil Puniša Račić. Na koncu članka je poskusil Račićev "grozen čin" tudi "tolmačiti", pri čemer se ni mogoče znebiti vtisa, da je odgovornost za tragedijo v veliki meri pripisal "brezobzirni surovosti in blatenju", ki so ju v zadnjih tednih uprizarjali poslanci Kmečko-demokratske koalicije. Račiću so pač zaradi provokacij popustili živci, "star črnogorski ponos" pa je imel za posledico nasilje.⁶⁷

Ob takšnih razlagah atentatorjevega ravnanja, kot jih je navedel štajerski poslanec Slovenske ljudske stranke, verjetno ni čudno, da so se takoj po atentatu v opozicijskem tisku pojavile obtožbe na račun Korošca, češ da naj bi kot notranji minister vedel, kaj se pripravlja, pa tega ni preprečil. Od tod do sklepa, da naj bi bile za tragične dogodke v skupščini odgovorne "klerikalne hijene", ni

⁶³ "Veličastna manifestacija za prečansko fronto", *Kmetški list*, 21. 3. 1928, št. 12, str. 2.

⁶⁴ "Samo podirati znajo", *Slovenski gospodar*, 21. 6. 1928, št. 25, str. 1.

⁶⁵ Maček, *Memoari*, str. 111.

⁶⁶ Podrobno o poteku atentata Zvonimir Kulundžić, *Atentat na Stjepana Radića* (Zagreb, 1967) (dalje: Kulundžić, *Atentat*). Prim. Čulinović, *Jugoslavija*, 1, str. 524–531.

⁶⁷ "Kri in smrt v Narodni skupščini", *Slovenski gospodar*, 28. 6. 1928, št. 26, str. 1.

bilo daleč.⁶⁸ Dokazov o vpletenosti Slovenske ljudske stranke v atentat ni, se je pa ohranil spominski zapis, da naj bi se Korošec na predvečer atentata pogovarjal z Račićem in izvedel, da bo "nesreča". Radićev poslanski kolega Ivan Pernar je izjavil, da v času streljanja v skupščini ni bilo nikogar od članov Jugoslovanskega kluba, češ da so se "poskrili", ker naj bi vedeli, kaj se pripravlja. Takšne očitke je Jugoslovanski klub v sporočilu za javnost označil za "navadne laži" in zatrdil: "Razen dr. Korošca in par poslancev, ki so bili slučajno na intervencijah, so bili vsi drugi v dvorani."⁶⁹ To izjavo potrjujejo tudi spomini prekmurskega poslanca Ivana Jeriča, ki je bil takrat prisoten na zasedanju.⁷⁰ Ni pa možno spregledati, da je na predvečer umora Račić predložil predsedniku skupščine Ninku Periću predlog, da se Radića razglasi za "umobolnega" in zato odstrani iz skupščine.⁷¹ In med dvaindvajsetimi podpisniki tega predloga se je znašel tudi Slovenec – Ivan Vesenjaka.⁷²

Precej bolj častno vlogo v teh dogodkih pa je kot poslanec odigral Švegel, ki je po lastnem pričevanju sedel v bližini Pribičevića, ko je Račić začel streljati na Radića in njegove privržence. Švegel je še pravi čas opazil, da je bilo veliko število srbskih poslancev oboroženih s pištolami, instinktivno pa je čutil, da se mu ob srbskem vodji opozicije Pribičeviću ne more zgoditi nič hudega:

Veliko število srbskih poslancev je bilo oboroženo z močnimi samokresi, ki so jim zadaj iz hlač ven gledali, in če bi se bili Hrvatje branili proti strelcu iz govorniškega odra, je bilo vse pripravljeno, da pride do še večjega pokolja. Jaz sem sedel v prvi vrsti, desno od Pribičevića na katerega levi so bili vsi po vrsti zadeti: Pernar, Grandja, Radić; ali sem imel občutek, da se Pribičeviću kot Srbu, četudi najostrejšemu opozicionalcu ne bo nič hudega zgodilo. Desno od nas je skrvavel Pavle Radić, pred nami Basariček, katera sta oba dva od zadaj priletela, samo da atentatorja pri njegovem zločinu ustavita.

Švegel je bil menda tako priseben, da je Pribičevića med streljanjem pomagal izvleči iz klopi. Oba so odpeljali v bolnišnico, Šveglu pa se je vtisnilo v spomin, da je kralj Aleksander ranjenemu Radiću poljubil roko.⁷³

Literatura sicer Šveglovega gibanja med atentatom ne omenja. Po nekaterih objavljenih rekonstrukcijah naj bi desno od Pribičevića sedel Pucelj, vendar obstajajo tudi zapisi, da je slednji sedel poleg Radića. Vsekakor pa v času

⁶⁸ "Klerikalne hijene", *Kmetški list*, 27. 6. 1928, št. 26, str. 5.

⁶⁹ Rahten, *Slovenska ljudska stranka*, str. 149.

⁷⁰ Ivan Jerič, *Moji spomini* (Murska Sobota, 2000), str. 140.

⁷¹ Kulundžič, *Atentat*, str. 321–323.

⁷² "Neoprana slovenska sramota", *Kmetški list*, 26. 9. 1928, št. 39.

⁷³ ASBL, Osebna mapa Ivana Švegla, Šveglova avtobiografija.

usodnega, četrtega strela Puniše Račiča, ko je Stjepana Radića zadel v trebuh, v klopeh ni bilo več ne Pribičevića ne Puclja.⁷⁴ Toda dunajski časnik *Neue Freie Presse* je v svojem natančnem poročilu iz skupščine izrecno izpostavil Švegla, da je spravil Pribičevića iz nevarne situacije.⁷⁵

Slovenska kmetska stranka je po atentatu na "hrvaške mučenike" okrepila svoje napade na Korošca. 7. julija 1928 se je sestal strankin mariborski okrožni odbor, ki je v ostri resoluciji poudaril, da je Slovenska ljudska stranka osramotila slovenski narod: "S hlapčevstvom, znanim iz starih časov, je po svojih glasilih in izjavah voditeljev bolj cinično in žaljivo razpravljala o tem zločinu, kakor vladni srbijanci sami." Mariborski okrožni odbor Slovenske kmetijske stranke je razglasil, da z navdušenjem sprejema boj za revizijo ustave.⁷⁶

V skrajno zaostreni politični situaciji po atentatu je bil spet Korošec tisti, ki je kralja in srbske zaveznike rešil iz težav. 27. julija 1928 je prišel prvič v zgodovini na čelo ministrskega sveta Kraljevine SHS premier slovenskega rodu. Koroščevo predsedovanje vladi je po mnenju njegovih nasprotnikov negativno vplivalo na zdravstveno stanje Radića, ki je počasi okreval od dobljene rane. Ko je namreč izvedel, da je njegov stari nasprotnik pripravljen sprejeti premiersko mesto, naj bi ga po Pucljevem pričevanju od razburjenja celo zadela srčna kap. Sicer to zanj ni bilo usodno, vendar ga nato vse do smrti (8. avgusta) niso več seznanjali s političnim položajem, da se ne bi še bolj razburil.⁷⁷ Takšne trditve je treba seveda obravnavati z veliko rezervo, vendar pa Koroščevo predsedovanje vladi gotovo ni pripomoglo k izboljšanju Radićevega počutja.

Če potegnemo črto pod zgodovino hrvaško-slovenskih volilnih bojev v mariborskem volilnem okrožju v dvajsetih letih 20. stoletja, lahko ugotovimo, da se je Korošec na štajerski fronti uspešno ubranil pred, kot jih je sam imenoval, "imperialnimi" ambicijami hrvaškega konkurenta. Radić je v mariborskem volilnem okrožju dosegel najboljši rezultat leta 1925, ko je osvojil 3 poslanske sedeže. Že na naslednjih volitvah leta 1927, ko je nastopil v koaliciji s Slovensko kmetijsko stranko, mu tam ni uspelo osvojiti nobenega mandata. S tem je bila potrjena uspešnost Koroščeve politike, ki je dobro izkoristil sodelovanje v vladi na državni ravni s srbskimi radikalci. Nasprotno se zdi, da je Radiću prav vstop v Pašičevo vlado leta 1925 med štajerskimi volivci škodil. Korošec je namreč domnevno Radićevo "izdajo" spretno obrnil v svoj prid, kmečka volilna baza pa je prisluhnila njegovim kritikam, češ da Radić v vladi ni storil nič za kmetijski stan.

⁷⁴ "Kako je morilec ubil št. Radića", *Kmetijski list*, 22. 8. 1928, št. 34, str. 6; Kulundžič, *Atentat*, str. 344, 369 in 474.

⁷⁵ "Die Vorgänge in Jugoslawien", *Neue Freie Presse*, 22. 6. 1928, št. 22905, str. 4.

⁷⁶ "Iz stranke", *Kmetijski list*, 11. 7. 1928, št. 28, str. 4.

⁷⁷ "Ob mrtvaškem odru", *Kmetijski list*, 15. 8. 1928, št. 33, str. 3.

* * *

Nasprotja med Hrvaško kmečko stranko in slovenskimi katoliškimi narodnjaki so se ohranila tudi po Radićevi smrti, čeprav se zdi, da sta na osebni ravni Korošec in Radićev naslednik Vladko Maček bolje komunicirala. Da bodo hrvaško-slovenska politična razmerja ostala napeta, je bilo mogoče razbrati tudi iz govora na enem od prvih odmevnih političnih shodov, ki jih je imel Maček v vlogi novega hrvaškega voditelja. Politično sporočilo Slovincem je 28. oktobra 1928 poslal iz Celja. Ozirajoč se na svoje družinsko poreklo, je Maček takrat poudaril: "Bratje Slovenci in sestre Slovenke! Prav rad bi Vam govoril v slovenskem jeziku, toda tega ne morem. Dovolite mi torej, da združim slovenščino svojega očeta s hrvaščino svoje matere." Shod v mestu ob Savinji je sicer izzvenel kot velika kritika najmogočnejšega slovenskega politika Korošca, "ki se je postavil, kamor se ne bi smel postaviti niti kot človek zapadno-evropske civilizacije, niti kot Slovenec, najmanj pa kot katoliški duhovnik".⁷⁸

V svojih povojnih spominih je bil Maček do Korošca sicer precej bolj prizanesljiv, na določenih mestih celo zelo razumevajoč. V enem od pogovorov ga je Maček vprašal, zakaj za razliko od Hrvatov vodi tako zmerno politiko do Beograda. Korošec je poudaril, da so Slovenci v novi državi veliko pridobili predvsem na področju šolstva. Drugi razlog, ki ga je navedel, pa je bilo prepričanje, da bodo lahko Slovenci samo skupaj s Srbi in Hrvati osvobodili rojake, ki so ostali izven meja jugoslovanske države. Maček je Korošču, na primer, štel za dobro, ko je sredi julija 1935 kot notranji minister ostal pasiven ob velikih demonstracijah, ki so jih Hrvati z razobešanjem hrvaških zastav in prižiganjem kresov prirejali na Mačkov rojstni dan.⁷⁹

Seveda pa ne gre pozabiti tudi Koroščeve pomirjevalne vloge že ob Radićevem pogrebu, ko je s svojo avtoriteto verjetno prav tako preprečil, da bi prišlo do nemirov. Vodstvo Hrvaške kmečke stranke je takrat namreč zahtevalo, da bo samo skrbelo za varnost, srbsko poveljstvo vojske in žandarmerije pa je zagovarjalo poostrene ukrepe. Prevladala je Koroščeva odločitev, ko je zagrozil z odstopom s premierskega mesta, če se ne bi upoštevale hrvaške želje.⁸⁰ Kljub še svežemu spominu na silovite volilne boje na štajerski fronti je očitno prevladala tudi ocena, da brez temeljnega spoštovanja političnih nasprotnikov država nima prihodnosti.

⁷⁸ "Za svobodno Slovenijo", *Kmetijski list*, 31. 10. 1928, št. 44, str. 1–2.

⁷⁹ Maček, *Memoari*, str. 92–93 in 168–169.

⁸⁰ Rahten, "Korošec in hrvaška politika", str. 61.

Andrej Rahten

RADIĆ ON THE STYRIAN FRONT

Croatian-Slovenian political relations in the Maribor electoral district in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes

SUMMARY

In the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, both key leaders of Slovenians and Croats – the leader of the Slovenian People's Party, Anton Korošec, and the chair of the Croatian Peasant Party, Stjepan Radić, were great competitors and often bitter opponents. If the Slovenian Catholic patriots expressed their support for Radić's movement in times of the Habsburg Monarchy, there was no cooperation between the champions in the period of the Yugoslav constitution. In seeking the support of voters, they also interfered with the territories outside their own ethnic areas: Korošec sought the support of Croatian Catholic patriots with the help of the Croatian People's Party, while Radić, backed by his allies, tried to limit the success of the Styrian Champion, especially in the Maribor electoral district. Initially, Radić joined the Republicans of Anton Novačan; after the rapid collapse of their alliance, he linked with the Independent Agricultural Party in which Ivan Pucelj played a key role. The former Lower Styria and Slovenska krajina (or Prekmurje) were perceived by Anton Korošec as very important battlefields, so he was very attentive to Radić's agitation. Styrian newspapers of the Slovenian People's Party reported very critically about the work of Radić's Slovenian followers. Korošec was especially sensitive to Radić's ambitions in Prekmurje and he accused the Croatian champion of wanting to dispose of this territory from other Slovenians. Radić participated with his list in Slovenia in three elections: 1923, 1925 and 1927. He won two mandates in the 1923 election, largely thanks to votes in Prekmurje and Dravsko polje. In the Maribor electoral district he achieved the best result in 1925 when he won 3 seats. In this election, he took part in a coalition with the Slovenian Republican Party of Peasants and Workers, which included the remains of Novačan's party and the supporters of the autonomists Albin Prepeluh and Dragotin Lončar. In 1925 in Prekmurje, Radić won even more votes than the Slovenian People's Party. Already in the next election in 1927, when he joined the coalition with the Slovenian Peasant's Party, he was unable to win any mandate there. This confirmed the success of Korošec's policy, which made good use of state-level government cooperation with Serbian radicals. On the contrary, it seems that Radić's decision to enter Pašić's government in 1925 was a failure, particularly noticeable among the Styrian voters. Namely, Korošec skilfully turned Radić's

supposed "treason" into his favour, while the peasant electoral base listened to his criticisms that Radić did not do anything for the peasant class while in the government. When the situation in the Belgrade Assembly was aggravated in the spring of 1928, the Styrian MP of the Slovenian People's Party, Ivan Vesenjāk, also spoke against Radić and his Peasant Democratic Coalition. In response to the shooting in the Belgrade Assembly on 20 June 1928, Vesenjāk attacked in his article the shooter, but at the same time also Radić's policy. If we take into consideration the entire history of Croatian-Slovenian electoral fights in Maribor's electoral district in the 1920s, we can conclude that Korošec successfully defended himself on the Styrian front before, in his words, the "imperial" ambitions of a Croatian competitor. Controversy between the Croatian Peasant Party and the Slovenian Catholic patriots continued after Radić's death, although it seems that Korošec and Radić's successor, Vladko Maček, got along better.

DOI 10.32874/SHS.2018-07
UDC 94(497.12:497.13):929Radić
329(497.12:497.13)"192/193"

Author: **RAHTEN Andrej**

Ph.D., Full Professor, Research Counselor
University of Maribor, Faculty of Arts, Department of History
Koroška cesta 160, SI – 2000 Maribor, Slovenia

Title: **RADIĆ ON THE STYRIAN FRONT**

Subtitle: **Croatian-Slovenian political relations in the Maribor electoral district in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes**

Studia Historica Slovenica

Časopis za družboslovne in humanistične študije / Humanities and Social Studies Review
Maribor, 18 (2018), No. 1, pp. 171–190, 80 notes, 2 pictures

Category: 1.01 Original scientific paper

Language: Original in Slovene (Abstract in Slovene and English, Summary in English)

Key words: Stjepan Radić, Anton Korošec, Styria, Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, parliamentary history

Abstract: The article presents Croatian-Slovenian political relations in the Maribor electoral district in the Kingdom of Serbs, Croats and Slovenes, with focus on the agitation of Stjepan Radić and his allies. On the basis of sources from Maribor-based and other newspapers, the relationship between Radić's Croatian Peasant Party and the Slovenian People's Party, which was led by Anton Korošec, is shown in particular.